

## ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΤΟΥ Ε΄.

ΥΠΟ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑ

1. Τὸ ἐν τῇ *εἰκ. 1* δημοσιευόμενον τμήμα στήλης ἐνεπιγράφου ἀνευρέθη τὸ ἔτος 1931 κατὰ τὸ χωρίον Κοιλάδα (πρῶην Ἰσκιουπλέρ), κείμενον πρὸς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ



*Εἰκ. 1. Ἐπιστολή Φιλίππου τοῦ Ε΄ πρὸς [ἐπιστάτην] Ἄρχιππον.*

ὄρους Σκοπός, 4 περίπου ὥρας ΒΔ τῆς Κοζάνης καὶ πλησίον τῆς δημοσίας πρὸς τὴν Βέροιαν ὁδοῦ. Κατὰ τὸ ἔτος 1932 διερχόμενος ἐκ Κοζάνης, εἶδον τυχαίως τὴν ἐπιγραφὴν ἀποκειμένην εἰς τινὰ ἀποθήκην τοῦ Γυμνασίου, ἔνθα εἶχε μεταφερθῆ ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Τσάκωνα, καθηγητοῦ τοῦ Γυμνασίου καὶ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων. Διαγνώσας δὲ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ σημαντικοῦ ἐγγράφου, ἐζήτησα καὶ ὁ τότε Ἐφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Καθηγητῆς

κ. Σ. Πελεκίδης μοῦ παρεχώρησε τὴν ἄδειαν<sup>1</sup> νὰ μεταφέρω τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης<sup>2</sup> πρὸς μελέτην καὶ ἔκδοσιν τοῦ κειμένου.

Ἡ στήλη, ἐκ μαρμάρου χονδροκόκκου λευκοῦ, ἐλαφρῶς ὑπόχρου, προερχομένου πιθανῶς ἐκ τῶν πέριξ, ἴσως μάλιστα ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους Σκοπός<sup>3</sup>, εἶχε σχῆμα ὀρθογωνίου τετραπλεύρου ἄνευ στενώσεως πρὸς τὰ ἄνω μετρῆι τώρα εἰς μέγ. ὕψ. 0,38, πλ. 0,42 καὶ πᾶχ. 0,05 — 0,1 μ. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ παρέμεινεν ἀκατέργαστος καὶ ἀνώμαλος. Κατὰ τὸ μέσον φέρει κυκλικὴν ὀπὴν διαμέτρου 0,05 μ., μεταγενεστέρως ἀνοιχθεῖσαν φαίνεται ὅτι κάποτε ἦτο ἐντετειχισμένη εἰς τινὰ βρύσιν, κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ ὀπὴ νὰ χρησιμεύη πρὸς ἐνθεσιν τοῦ κρουνοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συναντῶμεν συχνὰ εἰς ἀρχαίας ἐπιγραφάς.

Φέρει 18 στίχους κειμένου καὶ ἴχνη 19<sup>ου</sup> οἱ πλεῖστοι εἶναι ἐλλιπεῖς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ μέσον ὀπῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ ἀποκρούσεων καὶ κακώσεων, καθὼς φαίνεται ἐν τῷ φωτογραφικῷ ἀπεικασματι. Ὁ χαρακτὴρ δὲν ἦτο πολὺ ἐπιμελής: εἰς τὸν πρῶτον στίχον ἦσαν χαραγμένα 27 γράμματα (ὕψ. ± 0,016 μ.), μεγαλύτερα αἰσθητῶς ἢ τὰ τῶν ἐπομένων στίχων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἀπὸ 34-37 γράμμ. (ὕψ. ± 0,011 μ.) Κατὰ τοὺς 5 ὅμως τελευταίους στίχους τὰ γράμματα πάλιν μεγενθύνονται πως.

Μόνον τοῦ πρῶτου στίχου τὰ γράμματα εἶναι ἰσομεγέθη· τὰ τῶν ἄλλων στίχων στρογγύλα Ο, Θ, Ω εἶναι μικρότερα, ἐξέχουν δὲ τῶν συνήθων τὰ Ρ, Υ, Φ. Τὸ Λ φέρει συνδυακὴν γραμμὴν γωνιώδη, τὸ Γ σκάζει, τοῦ δὲ Σ αἱ ἀκραῖαι κεραῖαι σπανίως ἀποκλίνουν. Τὸ προσγεγραμμένον Ι δὲν λείπει. Πρόσθετες τέλος καὶ ἀκρεμόνας (arices) εἰς ὅσα γράμματα ἀπολήγουν εἰς ἄκρα.

Τὸ κείμενον μετὰ τῶν συμπληρώσεων ἔχει ὡς ἐξῆς:

- I. Β]ασιλεὺς Φίλιππος Ἀρχίπ[ρωι χαί-  
ρ]ειν' τοῦ δοθέντος μοι ὑπομνήματος π[αρὰ τῶν  
π]ερὶ Νικάνορα τὸν τετράρχην ἐκπέπομφά [σοι τὸ  
ἀ]ντίγραφον' σφινχωρῶ οὖν αὐτοῖς... II Οἱ ΑΓΟΥ [τοῦ  
5. Περδίκκου τῶν ἐγ Γρήναι μετοίκων χῶρον ψιλὴν [ἄ-  
π]ασιν εἶναι πλέθρα πεντήκοντα, ἕως ἂν συντε-  
λῶσιν τὰς θυσίας ἐ[ν τῷ Ἀπ]ελλαίῳ μηνί, καὶ  
τὴν ἐπιστολὴν δὲ [ἀναγράψ]ας, ἔχθες πρὸ τ[οῦ  
ἐπιστασίου. κενὸν Ἔτ. Β καὶ Μ Αὐδναίου.  
II. 10. Βασιλεῖ Φιλίππῳ ὑπ[όμνη]μα παρὰ Νικάνο-

1 Τὸν Καθηγητὴν κ. Πελεκίδην ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐνταῦθα διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν ἄδειαν καὶ τὰς ὀδηγίας του, ἀλλὰ καὶ διότι εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ παραχωρήσῃ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια τῆς ἐκτυπούμενης ἀξιολόγου μελέτης του: Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Παράρτημα τοῦ 2<sup>ου</sup> τόμου τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) ἐν Θεσ. 1934, ἐνθα μάλιστα ἐν σελ. 16 σημ. 2 γίνεται μνεῖα τῆς παρουσίας ἐπιγραφῆς. Μνεῖα ταύτης ἐπίσης γίνεται παρὰ τοῦ Ἀντ. Κεραμοπούλλου ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1932, 93 σημ. 1 (Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν

τῇ ἄνω Μακεδονίᾳ) καὶ παρὰ τοῦ Σ. Κουγέα ἐν Ἑλληνικοῖς Ζ', 201 σημ. 2 (Διάγραμμα στρατιωτικῆς οἰκονομίας τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἐκ Χαλκίδος).

2 Προσωρινῶς ἴσως εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μεταφερθῇ πάλιν εἰς Κοζάνην κατ' ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν τῆς Ἐταιρείας Ἐπιστημονικῶν ἔρευνῶν Δυτικῆς Μακεδονίας, ἵνα κατατεθῇ εἰς τὴν ἐκεῖ ἐσχάτως ἰδρυθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν.

3 Καθ' ἃ μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ φίλος Δρ. Χρ. Γαρδίκας, γεωλόγος παρὰ τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης, ὅστις εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ μαρμάρου.



- ρος τοῦ Φιλώτου, τετράρχου καὶ Θεοξένου  
 τοῦ Κλειτίνου, ὑπασπιστοῦ καὶ Βίλου τοῦ Νι-  
 κά]γορος, λοχαγοῦ καὶ τῶν ἐν τῇ πρωτολογί-  
 αι στρ]ατευομένων Εὐϊστῶν Ἀλεξάν-  
 15. δρου τ]οῦ Προίτου καὶ Ἀντιγόνου τοῦ Ἀ-  
 λεξάν]δρου καὶ Νικάνορος τοῦ Ἀρμεν-  
 .....]άχου τοῦ Κρατεύου καὶ  
 ..... τοῦ Ἀ]γτιγόνου καὶ Ἀντι-

ἐλλείπουσι σίχοι.

Γλωσσικῶς δὲν ἔχει νὰ παρατηρήσῃ τις ἢ φαινόμενα ἀσήμαντα καὶ συνήθη, ὡς εἶναι ἢ κατ' ἐτυμολογίαν σύνθεσις ἐν στ. I, 4 (*συνχωρῶ*)<sup>1</sup>, ἢ ἀφομοίωσις τοῦ τελικοῦ ν πρὸς τὸ ἐπόμενον γ (στ. I, 5: ἐγ *Γρήμαι*<sup>2</sup> καὶ ἡ τροπή τοῦ κ τῆς προθέσεως ἐκ πρὸ τοῦ θ εἰς χ (στ. I, 8: *ἔχθες*)<sup>3</sup>.

2. Ὅτι ὁ βασιλεὺς Φίλιππος τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὁ Φίλιππος ὁ Ε'<sup>4</sup> οὐδὲν ἔπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλωμεν, καὶ διὰ τοὺς παλαιογραφικοὺς λόγους, ἐνδεικτικὸς τῆς ἐποχῆς τούτου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐν στ. I, 9 χρονολογίαν: ἔτ. Β καὶ Μ (= 42<sup>ον</sup> ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον). Καθὼς δὲ εἶναι γνωστὸν μόνον ὁ Φίλιππος ὁ Ε' ἐβασίλευσεν ἐπὶ τοσοῦτον.

Ὁ τύπος τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὁ τῆς *ἐπιστολῆς*<sup>5</sup>, γίνεται δ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς φανερὸς ἐκ τοῦ χαιρετισμοῦ (Β.Φ. Ἀ. χαιρεῖν), ὅστις ἀποτελεῖ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν τοιούτων ἐγγράφων<sup>6</sup>. Ἐνταῦθα, ἄλλως τε, δηλοῦται ῥητῶς ἐν στ. I, 8: *τὴν ἐπιστολὴν δὲ ἀναγράφας ἔχθες κλπ.*

Αἱ ἐπιστολαὶ καὶ τὰ διαγράμματα ἦσαν οἱ δύο κύριοι τύποι ἐγγράφων, δι' ὧν ἐδήλου τὴν βούλησίν του ὁ βασιλεὺς τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων· μεγάλη ἰδίᾳ χρῆσις ἀμφοτέρων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε', ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων<sup>7</sup>. Καὶ τὰ μὲν *διαγράμματα* εἶναι γενικοῦ πῶς περιεχομένου καὶ συνιστοῦν καθ'αυτὸ

1 Meisterhans - Schwyzer Grmm. d. attischen Inschr.<sup>3</sup> 112.

2 Meisterhans - Schwyzer ἔ. ἀ. 110.

3 Meisterhans - Schwyzer ἔ. ἀ. 106.

4 Δὲν νομίζω, ὅτι ὁ Φίλιππος ὁ Ε' δέον νὰ λογίζεται ὡς Γ', ὡς ἐνίοτε συμβαίνει. Ἀσχέτως πρὸς τοὺς ἄλλους λόγους μόνον τὸ γεγονός, ὅτι καὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Φιλίππου Ἀριδαίου καὶ τοῦ Φιλίππου τοῦ υἱοῦ τοῦ Κασσάνδρου ἐκόπησαν νομίσματα (βλ. Head - Σβορώνου Ἱστορία τῶν νομισμάτων I, 297) ἐπιβάλλει νὰ θεωρήσωμεν τὸν μὲν ὡς Γ' τὸν δὲ ὡς Δ'.

5 Περὶ τῶν ἐπιστολῶν γενικά βλ.: Larfeld Gr. Epigraphik<sup>3</sup> § 250 (σ. 428).

6 Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ προηγουμένη τοῦ βασιλικοῦ διαγράμματος τῆς Θεσσαλονίκης (Πελεκίδης ἐνθ' ἀν. σ. 6) ἀναγράφεται ἀπλῶς: παρὰ Ἀνδρονίκου, χωρὶς νὰ σημειοῦται οὔτε ὁ τυπικὸς χαιρετισμὸς οὔτε ὁ ἀποδέκτης.

7 Αἱ διασωθεῖσαι ἐπιστολαὶ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' εἶναι αἱ ἑξῆς: α - β) Αἱ δύο πρὸς Λαρισαίους, Ditt. Syll.<sup>2</sup> 543<sup>3</sup> καὶ 26, (=IG IX, 2, 517), γ) ἡ πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Ἀβαίων, Syll.<sup>2</sup> 552 (=IG IX, 78), δ) ἡ πρὸς Νισυρίου, Syll.<sup>2</sup> 572 (=IG XII, 3, 91). Ἐκτὸς τούτων δέον νὰ καταλέξωμεν: ε) τὴν [πρὸς Παρίου], IG XII, 5, I, 125, στ) τὴν [πρὸς τὸν δῆμον τῶν Γοννέων], ΑΕ 1913, σελ. 44, ἀριθ. 173 (τὴν πρώτην) καὶ ζ) τὴν ἐπίσης [πρὸς τὸν δῆμον τῶν Γοννέων] ΑΕ 1913, σελ. 46 ἀριθ. 174. Αὗται (ε, στ, ζ) εἶναι λίαν ἐλλιπεῖς· ὅτι ὁ βασιλεὺς Φίλιππος εἶναι ὁ ἐπιστέλλων, καίτοι δὲν σώζεται γεγραμμένον, εἶναι πιθανώτατον, γίνεται δὲ παραδεκτὸν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν. Ἐπιτραπῆ τέλος νὰ φέρωμεν ἐντεῦθεν εἰς φῶς τμήμα ἐπιγραφῆς σχετικῆς πρὸς τὸν Φίλιππον τὸν Ε', εὑρεθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1934 πλησίον τῆς Μπανίσης κατὰ τὰς ἐργασίας τῶν ἀποξηραντικῶν ἔργων τῆς πεδιάδος τῶν Σερρῶν ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας Monks, Ulen and Co, ἀποκείμενον δὲ νῦν ἐν τῷ ἐργοστασίῳ Μπανί-

βασιλικούς νόμους<sup>1</sup>, χαρακτηρίζονται δὲ ἀπὸ τὸ ἐπίσημον δογματικὸν καὶ κατηγορηματικὸν ὕφος<sup>2</sup> καὶ τὰς κυρώσεις, αἵτινες πάντοτε ἀκολουθοῦν<sup>3</sup>. αἱ ἐπιστολαὶ ὅμως ἦσαν διαφορετικοῦ χαρακτήρος· δι' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς ἐκδίδει ἀποφάσεις ἐπὶ εἰδικῶν ζητημάτων, συνήθως κατόπιν αἰτήσεων (ἐντεῦξων) ἢ ἐπισήμων ἀναφορῶν (ὑπομνημάτων, ὡς ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ)<sup>4</sup>, ἀποφαίνεται ἐπὶ διαιτησιῶν εἰς διαφορὰς μεταξὺ πόλεων<sup>5</sup>, συνιστᾷ καὶ εἰσηγεῖται εἰς τὰς αὐτονόμους πόλεις τὴν ψήφισιν ἐπωφελῶν νομοθετημάτων<sup>6</sup> καὶ γενικῶς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι διὰ τῶν ἐπιστολῶν ἔλυε τὰ διάφορα καθ' ἕκαστον ζητήματα, τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, τὰς σχέσεις πρὸς τὰς αὐτονόμους πόλεις, τὸν ἔλεγχον τῆς διοικήσεώς των κττ., ζητήματα δηλ. εἰδικά, ἀναφερόμενα μᾶλλον εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ χρόνον καὶ μὴ ἔχοντα ἀνάγκην ἐπιλύσεως διὰ διαγραμμάτων (=νόμων)<sup>7</sup>.

Καὶ τὸ ὕφος τῶν ἐπιστολῶν εἶναι ἐντελῶς διάφορον τοῦ τῶν διαγραμμάτων. Ἐδῶ ὁ βασιλεὺς εἶναι προσηγής, τὴν κατηγορηματικότητα κολάζει διὰ δοξαστικῶν ῥημάτων, φροντίζει δὲ νὰ δηλοῖ τὴν αἰτίαν ἢ νὰ ἐξαιρῇ τὸν σκοπὸν τῶν ἀποφάσεων ἢ συστάσεων του. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν δευτέραν πρὸς Λαρισαίους ἐπιστολὴν ἢ διαφαινομένη ἀγανάκτησις τοῦ

της. Τὸ σχέδιον (εἰκ. 2) καὶ τὰς πληροφορίας ὀφείλω εἰς τὴν φιλίαν τοῦ ὑποχρεωτικοῦ συναδέλφου τῆς Καβάλλας κ. Γ. Μπακαλάκη. Πρόκειται περὶ ἄνω ἀποτμήματος στήλης μαρμάρου, μεγ. ὕψ. 0,22, πλάτ. 0,32 μ., στεφομένης διὰ κοσμητικῶν κυματίου. Ἐν τῇ ἐπιγεγραμμένῃ ἐπιφανείᾳ σφύζονται μόνον:

Βασιλεὺς Φίλιππος  
ὑπόμνημα ΟΝΟ...  
Πιάγγαιον(;)...  
... ΣΟΡΓ... .

Παλαιογραφικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουν νὰ ἀναγάγωμεν τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸν Φίλιππον τὸν Ε'. Ὁ τύπος τῆς ἐπιγραφῆς πιστεύω ὅτι εἶναι ἡ ἐπιστολή: ὁ ὄρος ὑπόμνημα εἶναι ἐνδεικτικός. Τὸ praescriptum καὶ ἐνταῦθα εἶναι ἑλλίπεις, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ παρὰ Ἀνδρονίκου (βλ. τὴν προηγ. σημ.). Ἐπιγραφὴν ἄλλην Φιλίππου τοῦ Ε' βλ. ἐν Γ. Οἰκονόμου Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας 1 ἔ.

1 Περὶ τῶν διαγραμμάτων βλ. Πελεκίδην ἔ. ἀ. καὶ Κουγέαν Ἑλλήν. Ζ', 177 κ. ἔ., ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2 Τῶν δὲ τοῦ Σαραπίδος χρημάτων μηθεὶς ἀπαλλοτριούτω... μηδὲ ὑποτιθέτω... μηδὲ γραφέτω (Διάγραμμα Θεσσαλονίκης, Πελεκίδης ἔ. ἀ. σ. 611), οἱ γραμματεῖς ποιείτωσαν τὴν προῆξιν... εὐθὺ τοῖς ὑπασισταῖς ποιείτωσαν ἐκκοίτιον... λαμβανέτωσαν δέ... (Διάγραμμα Ἀμφιπόλεως, P. Roussel Un règlement militaire de l'époque macédonienne, Rev. Archéol. 1934 σ. 4015), οἱ οἰκονόμοι ἐπιμελείσθωσαν... καὶ ὧν μέτρον ἐστὶν ἀναμετροσάτωσαν... ὧν δὲ σταθμὸς ἀναστησάτωσαν... (Διάγρ. Χαλκίδος, Κουγέας ἔ. ἀ. σ. 179 1 κ. ἔ.)

3 Ἐὰν δὲ τις ποιήσῃ τι τῶν ἀπηγορευμένων ἐνοχος ἔστω τοῖς ἐπιτίμοις τῆς χώρας... (Διάγρ. Θεσσαλονίκης Πελεκίδης ἔ. ἀ. σ. 16) τοὺς ἀτακτοῦτας ζημιούσθωσαν δωδεκαίους τρισίν... (Διάγρ. Ἀμφιπ., Roussel ἔ. ἀ. σ. 8), οἱ δὲ φροῦραρχοὶ εἴν τι ὀλωρήσωσιν τῆς φυλακῆς, ἐνοχοὶ ἔσονται, ὧν ἂν ὁ βασιλεὺς αὐτῶν καταγῶ (Διάγρ. Χαλκ., Κουγέας ἔ. ἀ. σ. 34)

4 Περὶ τῶν ἐντεῦξων καὶ ὑπομνημάτων βλ. Larfeld, Gr. Epigraphik<sup>2</sup> § 250 (428).

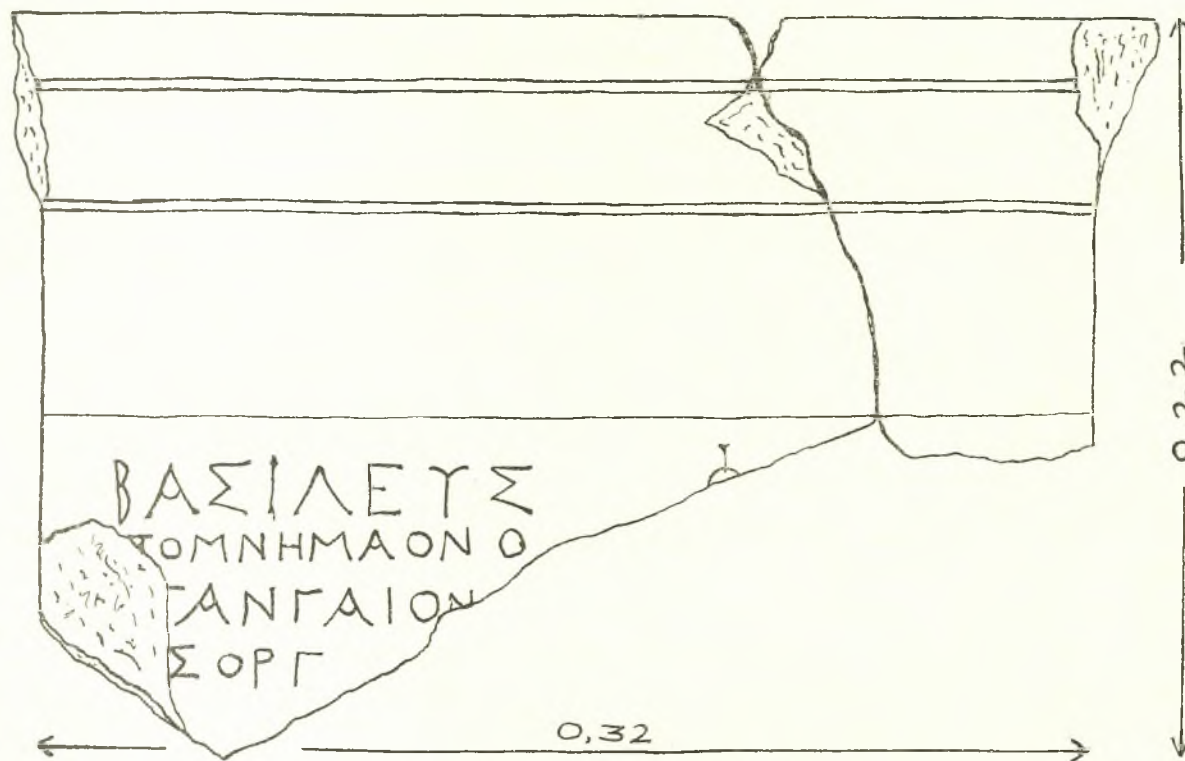
5 Ὡς διὰ τῆς [πρὸς τοὺς ταγοὺς καὶ τὸν δήμον τῶν Γοννέων] ἐπιστολῆς (ΑΕ 1913 σ. 44 ἀριθ. 173), τῆς ἀφορώσης τὸν καθορισμὸν τῶν ὄρων μεταξὺ Γοννέων καὶ Ἡρακλειωτῶν, ζήτημα, ὅπερ εἶχε προκαλέσει πολυεῖς ἐριδας μεταξὺ τῶν δύο πόλεων, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν Γόννων ἐπιγραφῶν (ΑΕ ἔ. ἀ. σ. 25 κ. ἔ.). Εἰς τὰς ἐριδας ἔθεσε τέρμα ὁ Φίλιππος διὰ τοῦ πρὸς τὴν πόλιν τῶν Γοννέων διαγράμματός του (ἔ. ἀ. σ. 35 ἀριθ. 165 Β). Φαίνεται, ὅτι ἡ μεσολάβησις του πρὸς διαιτησίαν εἶχε προκληθῆ ὑπὸ τῶν ἐριζουσῶν πόλεων.

6 Π. χ. εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀθρόας πολιτογραφίσεως Ἑλλήνων καὶ Θεσσαλῶν ὑπὸ τῆς πόλεως τῶν Λαρισαίων, ἦν διὰ τῶν δύο περιφῆμων τοῦ ἐπιστολῶν εἶχε συστήσει ὁ Φίλιππος πρὸς τοὺς Λαρισαίους, (Syll.<sup>2</sup> 543). Ἡ βαρύτες τοιοῦτου εἶδους βασιλικῶν συστάσεων καὶ συμβουλῶν πρὸς αὐτονόμους πόλεις δέον νὰ ἐκτιμᾶται κατ' οὐσιαστικὴν ἀξίαν, νὰ λαμβάνεται δηλ. ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ αὐτονομία τῶν πόλεων ἦτο — δύναται τις νὰ εἴπῃ — μᾶλλον τυπικὴ καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ πραγματικότητι ἐρρῦθμιζε τὴν πολιτικὴν των συμφώνως πρὸς τὸ γενικὸν πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ κράτους (Πελεκίδης ἔ. ἀ. σ. 7). Ὅτι ὁ Φίλιππος διὰ τῶν πρὸς Λαρισαίους ἐπιστολῶν του τυπικῶς σύστασιν μόνον ἀπευθύνει διὰ τὴν πολιτογράφησιν καταφαίνεται ἐκ τῶν δύο ψηφισμάτων τῆς πόλεως, δι' ὧν ἡ εἰσήγησις τοῦ βασιλέως λαμβάνει νόμιμον κῦρος, ὅτι ἐξ ἄλλου ἢ οὕτω δηλωθεῖσα βασιλικὴ βούλησις εἶχε μείζονα ἀξίαν τῶν ἀπλῶν συστάσεων καὶ συμβουλῶν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς συγχρόνου παρὰ τὰ ψηφίσματα δημοσιεύσεως τῶν ἐπιστολῶν τὴν ἀναγραφὴν των μάλιστα θεσπίζει σαφῶς καὶ τὸ ψήφισμα ἐν στ. 43 κ. ἔ.: τὰ ὄνυματα καὶ τὰς ἐπιστολάς τοῦ βασιλέως καὶ τὰ ψηφίσματα, τὰ τε ὑπὲρ [τ]ῶν γενομένων καὶ τὸ τᾶμον, ὀργάσαντας ἐν στάλας λιθίας δύας καθήμεν κλπ.

7 Πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν τότε ἰσχυρῶς μονοκρατικὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ αὐστηρῶς συγκεντρωτικὸν σύστημα διοικήσεως, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Ε'. (Πολύβ. V, 26, 4).



Φιλίππου διὰ τὸ τοὺς πολιτογραφηθέντας κατὰ τὴν (πρώτην) ἐπιστολὴν (του) καὶ τὸ ψήφισμα (τῶν Λαρισαίων) καὶ ἀναγραφέντας εἰς τὰς στήλας ἐκκεκολλάφθαι εἶναι συγκρατημένη καὶ δὲν τὸν ὠθεῖ εἰς κατηγορηματικὴν ἀσστηρότητα: ὅτι γὰρ πάντων κάλλιστον ἐστὶν ὡς πλείστον μετεχόντων τοῦ πολιτεύματος τὴν τε πόλιν ἰσχύειν καὶ τὴν χώραν μὴ χερσεύεσθαι, νομίζω μὲν οὐδ' ὑμῶν οὐδένα ἂν ἀντιπεῖν γράφει. (Ditt. Syll<sup>3</sup>. 543 στ. 27 κ.έξ.).



Εἰκ. 2. Ἐπιγραφή ἐκ Μπανίτης - Σεροῶν.

Ἡ ἔκδοσις (=ἀναγραφή εἰς στήλας καὶ ἔκθεσις)<sup>1</sup> δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ἀπαραίτητος πάντοτε, ἐὰν δὲν συνέτρεχον πρὸς τοῦτο εἰδικοὶ λόγοι. Ἐν προκειμένῳ τοιοῦτος εἰδικὸς λόγος ὑφίσταται, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Τὸ θέμα τῆς παρουσίας ἐπιστολῆς εἶναι τὸ ἐξῆς: Τετραρχῆς τις Νικάνωρ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ στρατιωτικοὶ ἀποστέλλουν ἕκ τινος πόλεως τῆς Ἑορδαίας — ἐκεῖ που εὐρέθη ἡ ἐπιγραφή — πρὸς τὸν βασιλέα ὑπόμνημα, δι' οὗ ζητοῦν νὰ παραχωρηθῇ αὐτοῖς τόπος πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν ἀναγκῶν (ἕως ἂν συντελῶσιν τὰς θυσίας ἐν τῷ Ἀπελλαίῳ μηνί). Ὁ Φίλιππος γράφει εἰς τὸν ἐκπρόσωπόν του Ἀρχιππον τὴν ἐπιστολὴν, δι' ἧς ἐγκρίνει τὴν αἴτησιν, διαβιβάζει αὐτῷ ἀντίγραφον τοῦ ὑπομνήματος καὶ ἐντέλλεται τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀποφάσεώς του. Οὕτως ἀναγράφεται ἡ ἐπιστολὴ ἐν στιχ. I, 1-9, ἀπὸ δὲ τοῦ στ. II, 10 κ.έξ. ἀκολουθεῖ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Νικάνωρος καὶ τῶν περὶ αὐτόν.

Ἡ ἡμετέρα λοιπὸν ἐπιστολὴ δηλοῖ τὴν βούλησιν τοῦ βασιλέως ἐπὶ ζητήματος ἐσωτερικῆς διοικήσεως: ἡ οὐσία ὅμως εἶναι ἡ ὁπωσδήποτε παραχώρησις χρήσεως ἐπὶ δημοσίῳ

<sup>1</sup> Τὸ διάγραμμα ἔργοι ἀναγράψαι καὶ ἀναθεῖναι ἐν τῷ πολιτεία κλπ. σ. 6 στ. 5. Περβ. καὶ τὰ ἐν σελ. 13 σμ. 3). ἱερῶν. Ἐπιστολὴ παρὰ Ἀνδρονίκου (Πελεκίδης Ἀπὸ τὴν

(= βασιλικού) χώρου, ήτις, κρινομένη αὐστηρῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν προσώπων παραχωρητοῦ, ἐκδοχέως καὶ σκοποῦ ἐκχωρήσεως, ἀποτελεῖ πάντως ἀντικείμενον ἀστικού δικαίου. Ἀγόμεθα ὅθεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς εἶναι μικτῆς φύσεως: ἐνέργεια διοικητικῆ καί, τρόπον τινά, πρᾶξις ἐπὶ ἐμπραγμάτων δικαιώματος. Ἐξεταζομένου δὲ τοῦ πράγματος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης κρίνεται εὐλογος ἡ ἀνάγκη τῆς δημοσιεύσεως, ἢ σαφῶς ὀρίζει ὁ βασιλεὺς (τὴν ἐπιστολὴν δὲ ἀναγράφας ἔχθες) καὶ ὁ Ἄρχιππος ἐκτελεῖ, ἀναγράφων ἐν στήλῃ ὄχι μόνον τὴν ἐπιστολὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Νικάνορος κλπ., καθ' ὅσον ἐν αὐτῷ θὰ ἐσημειοῦτο ἐπακριβῶς ὁ τόπος μετὰ τῶν ὀρίων κλπ. προσδιοριστικῶν πληροφοριῶν, ἃς παραλείπει ὁ βασιλεὺς νὰ ἀναγράψῃ ἐν τῇ ἐπιστολῇ.

3. Προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν καθ' ἕκαστον.

Στ. I, 2-3. τοῦ δοθέντος μοι ὑπομνήματος π[αρά τῶν π]ερὶ Νικάνορα· συμπλήρωσις κατ' ἄλλα πρὸς: τοῦ δοθέντος ὑπομνήματος παρὰ τῶν ἐν Θήραι τασσομένων στραιωτῶν (Ἐπιστολὴ Πτολεμαίου III Εὐεργ., Ditt. OGIS 59<sub>2</sub>), [τῆς δεδομένης] ἢ(μ)ῖν [ἐντεύξε]ως παρὰ τῶν ἰερέων... (Ἐπιστολὴ Πτολεμαίου VIII Εὐεργ. II, OGIS 138<sub>3</sub>).

Στ. I, 3-4. ἐκπέπομφά [σοι τὸ | ἀ]ντίγραφον· συνήθης ἐν ἐπιστολαῖς ἔκφρασις καὶ δὴ διὰ τῶν ρημάτων ἐκ (-ἀπο)πέμπω, ὑποτάσσω καὶ ὑπογράφω<sup>1</sup>. Πρβ.: ἀπεπέμψαμεν ὑμῖν τὸ ἀντίγραφον (Ἐπιστολὴ Θεσσαλονικέων πρὸς Δηλίου, Michel, Recueil, 322<sub>9</sub>), τὸ ἀντίγραφον ὑποτετάχαμεν..., ὑποτετάχαμεν σοι τὸ ἀντίγραφον (Ἐπιστολὴ Πτολεμαίου VIII Εὐεργ. II, OGIS 137<sub>9</sub>, 138<sub>5</sub>) ὑποτετάχαμεν δέ σοι τὸ ἀντίγραφον (Ἐπιστολὴ στρατηγῶν Ἀθηναίων πρὸς Χαρμίδην ἐπιμελητὴν Δήλου, Syll<sup>3</sup>. 664<sub>10</sub>), ὧν τὰντίγραφα ὑμῖν ὑπογεγράφαμεν (Ἐπιστολὴ Ἀντιόχου Σωτήρος OGIS 221, II<sub>3</sub>). Καὶ τοῦ μὲν ρήματος ἐκ (-ἀπο)πέμπω θὰ ἐγένετο χρῆσις ὅταν τὸ ἀντίγραφον ἀνεγράφετο ἐν ἰδιαιτέρῳ φύλλῳ παπύρου, συναποστελλομένου τῇ ἐπιστολῇ τῶν δὲ ὑποτάσσω καὶ ὑπογράφω ὅταν ἀνεγράφετο ἐν τῷ αὐτῷ παπύρῳ καὶ κάτωθι τῆς ἐπιστολῆς.

συνχωρῶ οὖν αὐτοῖς... εἶναι τὸ ρῆμα συγχωρῶ εἶναι τυπικὸν διὰ τὴν δήλωσιν τῆς ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως τοῦ βασιλέως ἐπὶ ὑποβαλλομένου αὐτῷ ὑπομνήματος, ἐντεύξεως ἢ ὀπωσδήποτε ἀξιώσεως. Πρβ.: καὶ ἀφορο[λογ]ήτους εἶναι συγχωροῦμεν, (Ἐπιστολὴ Ἀντιόχου II, OGIS 224<sub>26</sub> συγχωροῦμεν ὡ[σπερ]... (Ἐπιστολὴ Λυσιμάχου, OGIS 13<sub>20</sub>), καὶ περὶ τούτων συγκεχωρήκαμεν (Ἐπιστολὴ Ἀντιόχου Σωτήρος, OGIS 221 IV<sub>63</sub>)<sup>2</sup>.

Προβληματικὴ εἶναι ἡ συμπλήρωσις τοῦ τέλους τοῦ στ. I, 4. Θὰ ἦτο δυνατὴ αὕτη ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀκολουθοῦντος τὴν ἐπιστολὴν ὑπομνήματος (II), ἐὰν καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀτυχῶς κολοβόν.

Στ. I, 5. τῶν ἐγ Γρήμαι· τὸ τοπωνύμιον πρώτην φορὰν ἐνταῦθα συναντᾶται.

χώραν ψιλήν· ὁ προσδιορισμὸς δὲν σημαίνει ἐνταῦθα ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ὑλώδης, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐργάσιμος, ὡς π.χ. ἐν ἐπιστολῇ Ἀντιόχου Σωτήρος: δεδώκαμεν Ἀριστοδικίδῃ τῷ Ἀσσίῳ γῆς ἐργασίμου πλέθρα δισχίλια (OGIS 221 II<sub>20</sub>).

Στ. I, 6-7. ἕως ἂν συντελῶσιν τὰς θυσίας ἐ[ν τῷ] Ἀπ[ε]λλαίῳ μηνί· ἡ πρότασις εἶναι

<sup>1</sup> Πρβ. F. Preisigke Wörterbuch d. griech. Papyrusurkunden ἐν λ. ὑπογράφω καὶ ὑποτάσσω.

<sup>2</sup> Βλ. καὶ Preisigke ἔ. ἀ. ἐν λ. συγχωρῶ.



τελική ὑπὸ χρονικὴν αἴρεσιν: ἵνα καὶ ἐφ' ὅσον χρόνον συντελῶσι τὰς θυσίας. Δὲν παρέχεται δηλ., ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, πλήρης ἐκχώρησις, ἀλλὰ, τρόπον τινά, δικαίωμα χρήσεως.

Αἱ ἐν τῷ Ἀπελλαίῳ μηνὶ ἀναφερόμεναι θυσίαι, ἀσθενῆς ὑποδήλωσις ἐτησίας τινὸς ἑορτῆς, τελουμένης κατὰ τὸ φθινόπωρον<sup>1</sup>, δὲν εἶναι γνωσταὶ ἄλλοθεν. Παλαιὰ τις ὑπόθεσις, ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ἐώρταζον κατὰ τὸν Ἀπελλαῖον μῆνα τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀπόλλωνος<sup>2</sup> ἠλέγχθη ὑπὸ τοῦ Baege<sup>3</sup> ὡς ἀστήρικτος. Ὅτι ἐξ ἄλλου δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ Ἀπελλαίων, ὡς τὰ ἐν Δελφοῖς φρατριακά, περὶ ὧν ἀρκετὰ διδασκόμεθα ἐκ τῆς περιφῆμου ἐπιγραφῆς τῶν Λαβναδῶν<sup>4</sup>, εἶναι ἀναμφίβολον. Τὸ προκαλέσαν ἐδῶ τὴν βασιλικὴν ἐπιστολὴν ὑπόμνημα τῶν περὶ τὸν Νικάνορα στρατιωτικῶν — στρατιωτικῶν μάλιστα οὐχὶ τοπικῆς ὁμοιογενείας — δὲν συνιστᾷ προϋπόθεσιν φρατριακῆς τινοῦ ἑορτῆς. Ἄς ἀρκεσθῶμεν λοιπὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν πενιχρὰν πληροφορίαν τῆς ἐπιγραφῆς.

Στ. I, 8. τὴν ἐπιστολὴν δέ... κλπ. Τὸ ἐπιστάσιον, πρὸ τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς διατάσσει τὴν ἐκθεσιν τῆς ἐπιστολῆς, εἶναι τὸ ἀρχεῖον<sup>5</sup> τοῦ ἐπιστάτου<sup>6</sup>. Ὅθεν συνάγεται, ὅτι τὸ ὑπουργεῖμα τοῦτο κατέχει ὁ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἡ ἐπιστολή Ἀρχιππος. Οἱ ἐπιστάται, οἱ ἀνώτεροι οὗτοι τιτλοῦχοι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἦσαν διοικηταὶ πόλεων<sup>7</sup>, διοριζόμενοι ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ βασιλέως καί, πιθανώτατα, προερχόμενοι ἐκ τοῦ ἀμέσου αὐλικοῦ περιβάλλοντος<sup>8</sup>.

1 Ὁ μακεδονικὸς μὴν Ἀπελλαῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Νοέμβριον. Βλ. Bischoff PW RE X<sub>2</sub>, 1595.

2 Usener ἐν Rhein. Museum, XXXIV (1879), 422.

3 De Macedonum sacris, 221.

4 Βλ. ἰδίᾳ ἐκδοσὶν Baunack ἐν Collitz Sammlung d. griech. Dialekt-Inscripfen 2561, πρβ. καὶ Nilsson Griech. Feste 464 κ. ἐξ.

5 Ὁ ὄρος οὗτος δὲν πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπὸ τὴν κοινὴν καὶ συνήθη ἔννοιαν κατ' ἀρχὴν ἀρχεῖα = τὰ δημόσια κτήρια, ἐνθα συνήρχοντο οἱ ἄρχοντες διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθήκοντων των (Dziatzko ἐν PW RE II<sub>1</sub>, 553). Ἡ ἔννοια αὕτη δὲν παύει ἰσχύουσα οὐδὲ κατὰ τοὺς μ. Χ. ρωμ. χρόνους (Πασαν. X, 4, 1). Ἡ ἄλλη ἢ καὶ συνήθης τῆς λέξεως ἔννοια τοῦ οἰκῆματος ἐνθ' ἀπόκεινται τὰ δημόσια κλπ. ἐπίσημα ἔγγραφα εἶναι συμπληρωματικῆ. (Βλ. M. Holleaux Une inscription de Séleucie-de-Piérie, BCH 57 (1933) σ. 58). Θέτω τὸν ὄρον τοῦτον, ὡς πληρέστερον ἐρμηνεύοντα τὴν λ. ἐπιστάσιον ὑπ' ἀμφοτέρως ταύτας τὰς προϋποθέσεις. Πρβ. καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Holleaux ἐκδεδομένην ἐπιγραφὴν ἔ. ἀ. σ. 7 στ. 22 κ. ἐ.: . . . τὸν δὲ εἰς τὴν διὰ τοῦ προσητάτου δ[ιδ]ομένην εἰκόνα τόπον ἀποδείξει τὸν ἐπιστάτην καὶ τοὺς ἄρχοντας ἐν τῷ ἀρχεῖῳ. Φαίνεται ὅτι καὶ ἐκεῖ τὸ ἀρχεῖον εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἡμέτερον ἐπιστάσιον, ἀφοῦ καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐπιστάτου ἐκείνου τῆς Σελευκείας εἶναι ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς μακεδονικοὺς ἐπιστάτας.

6 Ἰδὲ Πελεκίδην ἔ. ἀ. σ. 16 σημ. 2. Τὴν λέξιν ἐπιστάσιον μὲ τὴν ἀνάλογον ἔννοιαν προκειμένου ὁμως περὶ τῶν κλασικῶν ἐπιστατῶν (ἐπὶ τῶν ἱερῶν κλπ.) συναντῶμεν καὶ εἰς ἐπιγραφὰς Ἀθηναίων (Syll<sup>3</sup>. 153b<sub>70</sub>, IG II 849<sub>5</sub>, πρβ. καὶ PW RE VI<sub>1</sub> 200) καὶ Ἐλευσίνος (ΑΕ 1883, 113<sub>74</sub>, 119<sub>15,30,45</sub>).

7 Ὁ M. Holleaux (BCH 57 [1933] σ. 26 κ. ἐξ.) μὲ τὴν

σαφήνεια καὶ ἀκριβολογίαν, ἣτις τὸν διέκρινε, παρέχει ἡμῖν λίαν χαρακτηριστικὸν ὄρισμὸν τοῦ ἐπιστάτου πόλεως τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, τὸν ὅποιον κρίνομεν ὀφείλομεν νὰ παραθέσωμεν: A l'époque hellénistique, le titre d'épistatès est porté par celui qui dans une localité sujette. . . est le représentant délégué par la puissance souveraine. . . Il a chargé de surveiller cette localité et de la maintenir dans sa condition dépendante; il doit très spécialement y faire regner le bon ordre et la justice, et cependant, si besoin est, pourvoir à sa sécurité et assurer sa défense. Revêtu d'une autorité fort étendue et probablement de limites indéterminées, l'épistatès paraît réunir en sa personne les pouvoirs d'un gouverneur civil et ceux d'un commandant de place; il a normalement sous ses ordres les troupes en garnison dans la ville. Τοῦ τελευταίου τούτου ἐνδεικτικῆ εἶναι καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιστολή μὲ τὸ νὰ ἀνακοινῶ δηλ. τὴν ἀπόφασίν του ὁ Φίλιππος οὐχὶ πρὸς τὸν τετράρχην, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐπιστάτην, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ ἐπιστάτης οὗτος εἶχε ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἐκεῖνον καὶ τὴν φρουράν. Περὶ τῶν ἐπιστατῶν πόλεων πλὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Holleaux ἔ. ἀ. σ. 27 σημ. 2 παρεχομένης βιβλιογραφίας βλ. καὶ Πελεκίδην Ἀπὸ τὴν πολιτεία. . . σ. 16 σημ. 2, Roussel Rev. Arch. 1934, σ. 43 σημ. 1 καὶ Κουγιάν Ἑλληνικά Ζ' 203 κ. ἐ.

8 Πολύβ. XXII, 13, 4: ὁ δὲ Ὀνόμαστος ἀναχωρήσας ἐξ ἀπέστειλε Κάσσανδρον εἰς Μαρόνεια συνήθη τοῖς πολλοῖς ὑπάρχοντα, διὰ τὸ ποιῆσθαι τὸν πλείονα χρόνον ἐκεῖ τὴν διατριβήν, ἅτε τοῦ Φιλίππου πάλαι τοὺς αὐλικούς ἐγκαθηκίτος εἰς τὰς πόλεις ταύτας καὶ συνήθεις πεποικηκίτος τοὺς ἐγχωρίους ταῖς τούτων παρεπιδημίας. Ἄν καὶ δὲν σημειοῦται ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἐν τούτοις φαίνεται πιθανόν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι αὐλικοὶ ἐστῆλλοντο ὑπὸ τοῦ Φιλίππου εἰς τὰς πόλεις ὡς ἐπιστάται.

Στ. Ι, 9. Μετά την λέξιν τοῦ ἐπιστολίου, ἔνθα τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς<sup>1</sup>, ἀφέθη κενὸν ἄγραφον, ἀντιστοιχοῦν πρὸς 12 περίπου γράμματα, ἀκολουθεῖ δὲ ἡ χρονολογία: *ἔτ(ους) Β καὶ Μ (μηνὸς) Αὐδναίου*. Ἐγράφη δηλ. ἡ ἐπιστολὴ κατὰ τὸν μῆνα Αὐδναῖον τοῦ 42<sup>ου</sup> ἔτους ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Φιλίππου. Ὁ καθορισμὸς τῆς χρονολογίας ταύτης προβάλλει ἀρκετὰς δυσχερείας. Τὸ πρῶτον ζήτημα, πότε δηλ. ἀκριβῶς ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Φίλιππος ὁ Ε΄, ὅπερ παλαιόθεν ἀψηχόλησε τοὺς ἐρευνητάς<sup>2</sup>, παρατρέχομεν, παραδεχόμενοι τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Beloch, καθ' οὓς ὁ Φίλιππος ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ θέρος τοῦ 221<sup>3</sup>. Τὸ καίριον ὁμως ζήτημα εἶναι τὸ ἑξῆς: πῶς ὑπελογίζετο τὸ βασιλικὸν ἔτος; Συνέπιπτε μὲ τὸ ἡμερολογιακὸν τοιοῦτον, τὸ μακεδονικὸν δηλ. καλενδάριον ἢ ἐλογίζετο κατ' ἰδιαιτέρον σύστημα, καθ' ὃ 1<sup>ον</sup> ἔτος τῆς βασιλείας ἐννοεῖτο πλήρες, ἔληγε δηλ. μετὰ δωδεκάμηνον ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως; Φρονῶ ὅτι τὸ δεύτερον τοῦτο σύστημα ὀφείλομεν νὰ ἀπορρίψωμεν διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: α') διότι κατ' ἀνάγκην παρεισάγει οὐσιαστικῶς νέον καλενδάριον, ἀρχὴ τοῦ ὁποίου θὰ ἦτο ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησις τοῦ βασιλέως· τοῦτο δὲν θὰ ἦτο σταθερὸν, ἀλλὰ θὰ μετεβάλλετο κατὰ τὴν ἐκάστοτε βασιλικὴν διαδοχὴν. Ὅποιας δυσχερείας εἰς τὴν πρᾶξιν θὰ παρουσίαζε τοιοῦτον χρονολογικὸν σύστημα μεταβλητῆς ἀφετηρίας—ἐφ' ὅσον δὲν γνωρίζομεν νὰ ὑπῆρχε παραλλήλως καὶ ἄλλο σταθερὸν σύστημα—<sup>4</sup> δύναται τις νὰ ἀναλοισθῆ. β') Ἄμα τῷ θανάτῳ τοῦ βασιλέως τὸ τελευταῖον βασιλικὸν ἔτος δὲν θὰ ἦτο βεβαίως πλήρες, ἀλλὰ θ' ἀπετελεῖτο ἐξ ἀριθμοῦ τινος μηνῶν. Τοῦτο ὁμως θὰ ἔπρεπε νὰ λογίζεται πλήρες, ἀφοῦ ἀπὸ τοῦ διαδεχομένου θὰ ἤρχιζε νέον ἔτος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ κατεστρέφετο ἡ ἀκολουθία τῶν ἐτῶν καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὀρίζῃ καὶ τοποθετῆ ἐν τῷ χρονικῷ διαστήματι τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς του θὰ μετεβάλλετο εἰς σκοπὸν νὰ μετρᾷ ἀκριβῶς τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ ἐκάστοτε βασιλέως<sup>5</sup>. Τὰ ἄτοπα ταῦτα ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἄλλην ἀποψιν, καθ' ἣν τὸ βασιλικὸν ἔτος συνέπιπτε πρὸς τὸ ἡμερολογιακόν. Δέον νὰ λογίσωμεν ὅθεν ὡς πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου τὸ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ μηνὸς Ὑπερβερεταίου (= Σεπτεμβρίου, ὅτε ἔληγε τὸ μακεδονικὸν ἔτος)<sup>6</sup> τοῦ ἔτους 221 χρονικὸν διάστημα. Ὡς δεύτερον ἔτος θὰ λάβωμεν τὸ ἡμερολογιακὸν τοιοῦτον 221/220 (ἀπὸ τοῦ μηνὸς Δίου τοῦ 221 μέχρι τοῦ Ὑπερβερεταίου τοῦ 220). Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἔτος 180/79, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Φίλιππος<sup>7</sup>, θὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸ 43<sup>ον</sup>

1 Ἐνταῦθα λείπει τὸ σύνθημα εἰς τὰς ἐπιστολάς *ἔρρωσο*.

2 Βλ. προχ. Bilco BCH 6 (1882), 173.

3 Beloch Griech. Geschichte<sup>2</sup> IV<sub>2</sub>, 120-21.

4 Σταθερὸν πῶς σύστημα χρονολογίας ἐγκαινιάζεται ἐν Μακεδονίᾳ ἐπὶ ῥωμαϊοκρατίας. Βλ. σχετ. M. Tod The Macedonian Era, BSA XXIII (1918-19) 206 κ. ἐξ. + XXIV (1919-20; 1920-21), 54 κ. ἐξ.

5 Παρ' ὅλα τὰ καίρια ταῦτα μειονεκτήματα ἐν τῷ ἀρχαίῳ κράτει τῆς Αἰγύπτου ὑφίστατο τοιοῦτον βασιλικὸν ἔτος. (Ed. Meyer Geschichte des Altertums<sup>3</sup> I<sub>2</sub>, 31-32). Τοῦ ἔτους τούτου (Regierungsjahr) ἀφετηρία ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἐκάστοτε βασιλέως. Παραλλήλως ὁμως ἔσχε διὰ τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας καὶ σταθερὸν πολιτικὸν ἔτος· ὥστε ἡ χρῆσις τοῦ πρώτου δὲν εἶχε χαρακτηρὰ πρακτικόν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπίσημον καί, οὕτως

εἰπεῖν, διακοσμητικόν. Ἐν τούτοις ἀργότερον, κατανοηθέντων, ὡς φαίνεται, τῶν πρακτικῶν μειονεκτημάτων τοῦ βασιλικοῦ ἔτους, γίνεται συμβιβασμὸς τούτου πρὸς τὸ πολιτικόν· λογίζεται δηλ. ὡς χρονολογικὴ ἀφετηρία (πρῶτον ἔτος) τῆς βασιλείας τοῦ νέου βασιλέως τὸ πολιτικὸν ἔτος, καθ' ὃ συμβαίνει ἡ ἀνοδος εἰς τὸν θρόνον, οὐχὶ δὲ ὁ μῆν καὶ ἡ ἡμέρα τῆς ἀναρρήσεως (Meyer ἔ. ἀ.).

6 Τὸ μακεδονικὸν ἔτος ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας διὰ τοῦ μηνὸς Δίου (= Ὀκτωβρίου). Τελευταῖος μῆν εἶναι ὁ Ὑπερβερεταῖος. F. Ginzler Handbuch d. mathem. u. techn. Chronologie III, 1 κ. ἐ., Bischoff PW RE X<sub>2</sub> 1586 κ. ἐ., ἔνθα καὶ ἡ ἀντιστοιχία τῶν μακεδονικῶν μηνῶν. Πρβ. καὶ Bäge De Macedonum sacris, 220 κ. ἐ.

7 Ὁ Φίλιππος ἀπέθανεν κατὰ τὰ μέσα τοῦ θέρους τοῦ 179. Beloch ἔ. ἀ.



ἔτος<sup>1</sup>. Τοῦτο θ' ἀπετέλει καὶ τὸ 1<sup>ον</sup> τοῦ Περσέως (ὅπως καὶ τὸ 1<sup>ον</sup> τοῦ Φιλίππου θὰ ἐταυτίζετο πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος).

Κατὰ ταῦτα ὁ μῆν Αὐδναῖος (= 3<sup>ος</sup> τοῦ μακεδονικοῦ ἡμερολογίου<sup>2</sup>) τοῦ 42<sup>ου</sup> ἔτους τῆς ἡμετέρας ἐπιστολῆς συμπίπτει μὲ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 181.

Εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦτον ἠθέλεν ἴσως προβληθῆ ὁ ἐξῆς ἐνδοιασμός: μήπως δηλ. ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸν θρόνον βασιλεὺς δὲν ἐνεκαινίαζεν εὐθὺς τὸ 1<sup>ον</sup> ἔτος του, ἀλλ' ἀνέβαλλε μέχρις οὗτου καταστῆ πλήρες τὸ τελευταῖον ἔτος τοῦ προηγουμένου βασιλέως, ἦτοι μέχρι τέλους τοῦ μηνὸς Ὑπερβερεταίου, ὅτε ἔληγε τὸ μακεδονικὸν ἔτος. Τοιοῦτον σύστημα θὰ παρεῖχε βεβαίως ἀπλοποίησιν εἰς τὸ καθ' ὅλου ζήτημα τῆς χρονολογίας, ἀλλὰ θὰ ἦτο ἀνυπόφορον λόγῳ τῆς μηχανικῆς συμβατικότητός του, θὰ ἐδημιούργει δὲ τὴν ἐξῆς ἀταξίαν: ὅτι κατὰ τὸ μεσοδιάστημα ἐκεῖνο, ἐνῶ ἤδη θὰ εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν θρόνον ὁ νέος βασιλεὺς ἢ χρονολογήσιν θὰ ὑπελογίζετο καὶ θ' ἀνεγράφετο ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἐκλιπόντος.

Κατὰ τὴν ἄποψιν ταύτην, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπορριφθεῖσαν, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐπιστολή εἶχε γραφῆ ἐν ἔτος ἀργότερον, ἦτοι κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 180. Εἰς τὸν καθορισμὸν ὁμως τοῦτον ἀντιτίθεται καὶ λόγος ἱστορικός, ὅστις, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀποδεικτικός, πάντως ἔχει ἐνδεικτικὴν ἀξίαν: Γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Τίτου Λιβίου<sup>3</sup>, ὅτι ὁ Φίλιππος κατὰ τὸ ἔτος 180/79 διεχειμαζεν ἐν Δημητριάδι. Ἡ ψυχικὴ του κατάστασις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἀθλία: τὸ γῆρας, ἡ μετάνοια καὶ αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεώς του διὰ τὴν ἐν τῷ προτέρῳ χρόνῳ ἀσκηθεῖσαν σκληρότητα καὶ ἰδίᾳ διὰ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ του Δημητρίου—ἡ πλέον μελανὴ σελὶς τῆς ἱστορίας τῶν μακεδονικῶν δυναστειῶν—κατέστησαν τὸν *ὄλετῆρα τῶν Δαρδανέων τὸν κεραύνιον*<sup>4</sup> θλιβερόν καὶ ἄξιον οἴκου<sup>5</sup>. Ἦτο λοιπὸν δυνατὸν τότε—ὀλίγους δηλ. μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου του—καὶ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ὁ Φίλιππος νὰ διεξεπεραίωνεν ὅλας τὰς ὑποθέσεις τῆς διοικήσεως, καὶ τὰς πλέον ἔτι ἀσημάντους, ὡς ἡ τῆς παρουσίας ἐπιστολῆς; Δὲν θὰ ἦτο πιθανώτερον νὰ εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν Πέλλαν ἀντιπρόσωπον ἢ ἐπίτροπόν τινα, ἵνα διεκπεραιώη τὰς τοιαύτας ὑποθέσεις ὑπὸ γενικᾶς, ἔστω, ὀδηγίας του; Γνωρίζομεν βεβαίως, ὅτι ὁ Φίλιππος, νέος ὢν, δὲν συνήθιζε νὰ παρέχῃ τοιαύτας ἐξουσιοδοτήσεις. Τοῦναντίον: *τὴν τῶν ὄλων ἐξουσίαν εἰς ἑαυτὸν ἐπανῆγε*<sup>6</sup>. Δὲν πιστεύομεν ὁμως, ὅτι τοῦτο ἴσχυε καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα του ἔτη: βλέπομεν δέ, ὅτι κατὰ τὸ 187, ὅτε πάλιν ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς πρωτευούσης, εἶχεν ἀφήσει ἐπίτροπον, Ἀνδρονίκόν τινα<sup>7</sup>, πρὸς διεκπεραίωσιν τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων: ἀνεξαρτήτως τοῦ βαθμοῦ τῆς δοθείσης τότε ἐξουσιοδοτήσεως, τὸ γεγονὸς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀποτελεῖ προηγούμενον καὶ ἐνισχύει τὴν

1 Εἶναι εὐνόητος ὁ λόγος διατὶ οὕτω θεωροῦμεν ὅτι ὁ Φίλιππος ἀποθνήσκει τὸ 43<sup>ον</sup> ἔτος τῆς βασιλείας του, ἐνῶ ἐβασίλευσε, καθ' ἃ λέγει ὁ Beloch (ἔ. ἀ.) 42 ἔτη.

2 Bischoff PW RE ἔ. ἀ. Περὶ τοῦ μηνὸς Αὐδναίου εἰδικῶς: Hoffmann Die Makedonen 109, Bäge De Macedonum sacris 221 καὶ (Αὐδν. ὡς ἐμβόλιμος) Πελεκίδης Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) σ. 267.

3 T. Liv. XL, 54, I.

4 Κατὰ τὸν ποιητὴν, ἐν Anthol. Pal. VI, 115.

5 Πολύβ. XXIII, 10,2 κ. ἔ.: *καθάπερ γὰρ ἂν εἰ δίκην ἢ τύχη βουλομένη λαβεῖν (ἐν) καιρῷ παρ' αὐτοῦ πάντων τῶν ἀσε-*

*βημάτων καὶ παρανομημάτων, ὧν εἰργάσατο κατὰ τὸν βίον, τότε παρέστησέ τινας Ἐρινῶς καὶ ποιᾶς καὶ προστροπαίους τῶν δι' ἐκεῖνον ἠτυχηκότων. Διόδ. XXIX, 25: ὁ δὲ Φίλιππος τὸν λοιπὸν τοῦ ζῆν χρόνον ὄνειροπολοῦμενος καὶ διὰ τὴν συνείδησιν τῆς εἰς τὸν εὐγενέστατον υἱὸν ἀσθεσίας ταραττόμενος... τῇ δὲ λύπῃ ἀδιορθώτως συνεχόμενος κατέστρεψε τὸν βίον. Περβ. καὶ T. Liv. XL, 54,1.*

6 Πολύβ. V, 26, 4.

7 Βλ. τὴν ἐπιστολὴν παρὰ Ἀνδρονίκου. Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία κλπ. σ. 6 καὶ 10.

πιθανότητα, ὅτι καὶ τώρα ὁ Φίλιππος ἔχει ἀφήσει εἰς τὴν Πέλλαν κάποιον ἐντεταλμένον ἀντιπρόσωπον.

Ἐξ ἄλλου ἐὰν ἐγράφετο ἡ ἐπιστολὴ ἐκ Δημητριάδος, πάλιν θ' ἀνέμενέ τις σχετικὴν ἔνδειξιν, ὅτι δηλ. ἐκεῖθεν αὕτη ἐξεπέμφθη<sup>1</sup>.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους θεωροῦμεν πιθανωτέραν τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν ἄποψιν, καθ' ἣν ἡ ἡμετέρα ἐπιστολὴ ἐγράφη κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 181 ἐκ Πέλλης.

Ὅπως δὲ εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ ζήτημα, ὅπερ δὲν ὑφίσταται μόνον εἰς τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ εἰς τὰς ἄλλας χρονολογημένας ἐπιστολάς τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε'², δὲν λύεται μὲ ἀσφάλειαν. Ἀσφαλῆ λύσιν θὰ εἴχομεν ἐκ νέου τυχὸν εὐρήματος, παρέχοντος σαφεῖς ἐνδείξεις (π.χ. ἐπιστολῆς τοῦ Φιλίππου μὲ ἔτος ἐκδόσεως 43<sup>ον</sup> — ὅποτε θὰ ἠννοεῖτο ἡ ἡμετέρα ἄποψις— ἡ τοιαύτης χρονολογημένης μὲν ἀλλ' ἀναφερομένης εἰς ἐπίσης χρονολογημένον ἱστορικὸν γεγονός)<sup>3</sup>.

Οἱ ἐν στ. II, 11 κ.ἐξ. ἀναφερόμενοι στρατιωτικοὶ τίτλοι *τετράρχης*, *ὑπασπιστῆς* καὶ *λοχαγός*, ὡς καὶ ὁ ὄρος *πρωτολογία*, εἶναι παραδεδομένοι. Ὁ ὑπασπιστῆς ἐνταῦθα ἀνήκει εἰς τὸ σῶμα τῶν ὑπασπιστῶν, περὶ ὧν βλ. Berve Das Alexanderreich I, 125 κ.ἐ. Ὁ τετράρχης εἶναι ἀξιωματικὸς, διοικητὴς τεσσάρων λόχων δυνάμεως ἐν συνόλῳ 64 ἀνδρῶν<sup>4</sup>. τοῦναντίον ὁ λοχαγὸς δὲν εἶναι βαθμοφόρος, ἀλλ' ἀπλῶς ὁ ἱκανώτερος τῶν ἀνδρῶν τοῦ λόχου<sup>5</sup>.

Ἐν τῇ παραθέσει τῶν λόχων κατὰ *συλλοχισμόν*<sup>6</sup> ὁ πρῶτος ζυγός, ὁ ἀποτελούμενος ἐκ τῶν λοχαγῶν, συνίστα τὴν *πρωτολογίαν*, ἣτις ἐκαλεῖτο καὶ *μέτωπον*, *παράταξις*, *πρόσωπον*, *στόμα*, *μῆκος*, *ζυγός*, *ἡγεμόνες* καὶ *πρωτοστάται*<sup>7</sup>. Κατὰ συνέπειαν ἡ πρωτολογία ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀνδρῶν ἱκανοῦς, τοὺς ἀρίστους τῆς φάλαγγος. Μήπως ἄρα τοιαύτας ἱκανότητας συνεκέντρουν οἱ *Εὐϊέσται* καὶ ἐκ τούτων ἐλαμβάνοντο κατ' ἐξοχὴν οἱ τὴν πρωτολογίαν ἀποτελοῦντες λοχαγοί; Τοιαύτη ὑπόνοια εὐλόγως γεννᾶται ἐκ τοῦ χωρίου τῆς ἐπιγραφῆς II, 14: *καὶ τῶν ἐν τῇ πρωτολογίᾳ στρατευομένων Εὐϊεστῶν*. Ἐνισχύεται δέ πως ἡ ὑπόνοια καὶ ἐκ τινος πληροφορίας τοῦ Τίτου Λιβίου, ἔνθα συναντῶμεν πάλιν δύο Εὐϊέστας (*Δεοννάτον* καὶ *Θράσιππον*) διοικητὰς σώματος ἀνδρῶν ἐπιλέκτων (*ἀγήματος*)<sup>8</sup>.

1 Τοιαύτην ἔνδειξιν βλέπομεν εἰς τὴν δευτέραν πρὸς Λαρισαίους ἐπιστολήν: ἀπὸ τῆς [στρατ]είας. Syll.<sup>3</sup> 543<sup>37</sup>.

2 Αὗται εἶναι αἱ δύο πρὸς Λαρισαίους Syll.<sup>3</sup> 543<sup>3,26</sup> καὶ ἡ πρὸς Ἀβαίους (Syll.<sup>3</sup> 552). Τὴν πρὸς τὴν πόλιν τῶν Γοννέων (ΑΕ 1913 σ. 44 ἀριθ. 173) παραλείπομεν νὰ καταλέξωμεν μεταξὺ τῶν χρονολογημένων διὰ τὴν ἀσάφειαν.

3 Δὲν νομίζω, ὅτι ἡ δευτέρα πρὸς Λαρισαίους ἐπιστολὴ (Syll.<sup>3</sup> 543<sup>26</sup>)— ἔτ. Ζ μην. Γορπιαίου— ἀναφέρεται εἰς τοιοῦτον ἱστορικὸν γεγονός. Οἱ ἐκδῶται ἀνάγοντες ταύτην εἰς τὸν Ἰούλ./Αὐγ. τοῦ 214, ταυτίζουσι τὴν ἔνδειξιν ἀπὸ τῆς στρατείας πρὸς τὴν κατὰ τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Ἰωρικοῦ ἀτυχή ἐπιχείρησιν τοῦ ἔτους ἐκεῖνου. (Tit. Liv. XXI V, 40,2). Εἶναι ἐν τούτοις δυνατὸν νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ ἔτος 215 — κατὰ τὴν ἡμετέραν ἄποψιν. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Πολύβιος — ὁ κυρίως ἱστορικὸς τοῦ Φιλίππου — δὲν ἀναφέρει τοιαύτην στρατείαν κατὰ τὸ ἔτος 215, τοῦτο ὁμῶς δὲν εἶναι ἀποδεικτικὸν τοῦ ἐναντίου, καθ' ὅσον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μόλις ὀλίγα ἀποσπάσματα τῆς ἱστορίας του ἔχομεν. Πρόσθετες, ὅτι τὸ χωρίον

ἀπὸ τῆς [στρατ]είας εἶναι συμπληρωμένον (ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐκδότου: Lolling Athen. Mitt. VII [1882] 66).

4 Ἀσκληπιόδοτος Τακτ. II, 8. Ἀρριαν. Τακτ. X, 1. Αἰλιαν. Τακτ. IX, 1-2. Περβ. καὶ διάγρ. Ἀμφιπόλεως, Rousset Rev. 1934, 43.

5 Ἀσκληπ. Τ. II, 2: *καὶ ὁ μὲν ἀριστος καὶ ἡγεμὼν τοῦ σίχου (=λόχου) λοχαγός*. Αἰλ. Τ. V, 1: *ὁ μὲν οὖν ἀριστος ἐκάστου λόχου πρῶτος καὶ ἡγούμενός ἐστιν, ὃς καὶ λοχαγός ἐπονομάζεται καὶ ἡγεμὼν καὶ πρωτοστάτης*.

6 Ἀσκληπ. Τ. II, 4: *ὅτ' ἂν δὲ λόχῳ λόχος παρατεθῆ, ὅστις λοχαγὸν λοχαγῶ καὶ σθραγὸν σθραγῶ καὶ τοὺς μεταξὺ τοῖς ὁμοζήτοις παρίστασθαι, συλλοχισμὸς ἔσται τὸ τοιοῦτον*.

7 Ἀσκληπ. Τ. II, 5. Ἀρριαν. Τ. VII, 1. Αἰλιαν. VII, 1.

8 Tit. Liv. XLII, 51, 4: *delecta deinde et viribus et robore aetatis ex omni caetratorum numero duo millia erant: agema hanc ipsi legionem vocabant, praefectos habebant Leonnatum et Thrasippum Eulyestas (=Euiestas. Βλ. κατωτέρω)*. Διὰ τὸν ὄρον *ἀγῆμα* βλ. Berve Das Alexanderreich I, 126.



Οἱ *Εὐδέσται* οὗτοι ἔταυτίσθησαν ἤδη πρὸς τοὺς *Εὐδλέστας* τοῦ Τίτου Λιβίου<sup>1</sup> ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Πελεκίδου, διορθώσαντος τὸ ὑποπτον *Eulyestas* εἰς *Euiestas*<sup>2</sup>.

Ἡ κατάληξις δηλοῖ, ὅτι πρόκειται περὶ λαοῦ μακεδονικοῦ ἢ μακεδονοϊλλυρικοῦ ὡς οἱ *Ὀρέσται*, *Ἐθνέσται*, *Πενέσται* *Πιροῦσται* κ. ἄ.<sup>3</sup> Εἶναι πιθανώτατον νὰ σχετίζωνται οὗτοι πρὸς τὴν πόλιν *Εὐία* (τὰ), τὴν ἀναφερομένην ἀορίστως μὲν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου<sup>4</sup>, ἀκριβέστερον δὲ ὑπὸ τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου, ὅστις τοποθετεῖ ταύτην εἰς τὴν *Δασσαρήμιδα* χώραν<sup>5</sup>.

4. Ὁ ἐπιστάτης *Ἀρχιππος* εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν. *Νικάνορα Φιλώτου* συναντῶμεν τετράκις ὡς ταγὸν ἐν Θεσσαλικαῖς ψιφίσμασι (ΑΕ 1911 σ. 130 κ. ἔ. ἀριθ. 65-68). Ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Ε' ὁ Πολύβιος παραδίδει δύο *Νικάνορας* στρατιωτικούς, τὸν μὲν ἐν Ἀττικῇ (κατὰ τὸ 201), τὸν δ' ἕτερον, τὸν καὶ *Ἐλέφαντα* ἐπιλεγόμενον, ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς<sup>6</sup>. Δὲν εἶναι δυνατὸν ὅμως ὁ ἡμέτερος ἄσημος τετράρχης νὰ σχετίζεται πρὸς ἐκείνους, οὐδὲ πρὸς τινὰ ἄλλον, *ex purpuratis unum* ὑπὸ τοῦ Λιβίου ἀναφερόμενον<sup>7</sup>. Ἐπίσης ἄγνωστοι εἶναι καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ περὶ τὸν *Νικάνορα* στρατιωτικοί.

Τὰ ὀνόματα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι γνωστά. Πρώτην φοράν, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἐνταῦθα συναντᾶται τὸ *Κλειτῖνος*, ὄνομα προφανῶς μακεδονικὸν ἐκ τοῦ *Κλειτος*. Ἡ κατάληξις *-ῖνος* εἶναι φαίνεται, χαρακτηριστικὴ εἰς τὰ μακεδονικὰ ὀνόματα<sup>8</sup>. Νεοφανῆς εἶναι καὶ ὁ *Βίλος*, ὄνομα πιθανῶς ἐπίσης μακεδονικόν.

Ὁ *Ἀρμεν...* τέλος ἴσως εἶναι *Ἀρμένας* τις, ἢ *Ἀρμένδας* ἢ *Ἀρμενίδας* ἢ *Ἀρμενος*, κατὰ τὰ ἐν Pape - Benseleer Gr. Eigenn.<sup>3</sup>

## ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

1 Τὸ χωρίον παρετέθη ἐν τῇ ἀμέσως προηγουμένη σημειώσει.

2 Πελεκίδης Ἀπὸ τὴν πολιτεία κλπ. σ. 16 σημ. 2. (Μνεία τῆς ἐπιτυχοῦς διορθώσεως τοῦ Πελεκίδου γίνεται καὶ παρὰ Κεραμοπούλλου ΑΕ 1932, 93 σημ. 1). Τὸ χωρίον ἐθεωρεῖτο ἤδη ὑποπτον. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Τ. Λιβίου τῶν Weissenborn - Müller, Erklär. Ausg.<sup>3</sup> 1909 χαρακτηρίζεται τὸ *Eulyestas* ὡς *wahrscheinlich verdorben*. Πρβ. καὶ ὅσα ὁ Ch. Edson σημειοῖ ἐν Harvard Stud. in class. Philology XLV [1934] 231, ἐνθα χαρακτηρίζεται τὸ *Eulyestas* ὡς *certainly corrupt*.

3 Πελεκίδης ἔ. ἀ. Περὶ τῶν εἰς *-σται* καὶ *-έσται* μακεδονικῶν ἔθνικῶν; Hoffmann Die Makedonen, 177.

4 Διόδ. XIX, 11.

5 Κλ. Πτολ. III, 12, 29: *Δασσαρητίων: Εὐία καὶ Λυχνιδός*. Βλ. καὶ τὸν σχηματικὸν χάρτην ὑπ' ἀριθ. 20 τῶν tabularum τοῦ Müller τῆς ἐν Firmin - Didot ἐκδόσεως τοῦ Κλ. Πτολεμαίου.

6 Πολύβ. XVI, 27, 1. XVIII, 24, 2.

7 T. Liv. XXXIII, 8, 8.

8 *Ἀττακίνος*, *Βυργίνος*, *Κεφαλίνος*, *Βαλῖνος*. Hoffmann, Die Mak., 278 κ. ἔ.